[13]. Panagouli E. et al. School performance among children and adolescents: A systematic review. Children and Youth Services Review, 2022.

[14]. Chung J.Y. Dropout early warning systems for high school students using machine learning models. Education and Information Technologies, 2022.

[15]. Chang Y.-H. et al. Developing an early warning system with personalized interventions using learning analytics. Computers & Education, 2023.

[16]. Wong B.T.M. The role of learning analytics in evaluating courses: A systematic review. Interactive Learning Environments, 2021.

Ahmadjonov To‘lqinbek Akramjon o‘g‘li (Filologiya fakulteti Yoshlar bilan ishlash bo‘yicha dekan o‘rinbosari, Andijon davlat Pedagogika instituti; t.ahmadjonov@gmail.com)

RAQAMLI DUNYO VA OTA-ONALAR: SO‘ROVNOMA NATIJALARI TAHLILI

Annotatsiya: *Mazkur maqolada raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida ota-onalarning raqamli muhitga bo‘lgan munosabati hamda ularning farzandlar tarbiyasidagi roli so‘rovnoma natijalari asosida tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *raqamli dunyo, ota-onalar, raqamli savodxonlik, so‘rovnoma, internet xavfsizligi, ijtimoiy tarmoqlar, oilaviy nazorat.*

Ахмаджонов Тулкинбек Акрамжон угли (заместитель декана по работе с молодежью филологического факультета Андижанский государственный педагогический институт; e-mail: t.ahmadjonov@gmail.com)

ЦИФРОВОЙ МИР И РОДИТЕЛИ: АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ АНКЕТНОГО ОПРОСА

Аннотация. *В данной статье на основе результатов анкетного опроса анализируется отношение родителей к цифровой среде в условиях стремительного развития цифровых технологий, а также их роль в воспитании детей.*

Ключевые слова: *цифровой мир, родители, цифровая грамотность, анкетный опрос, интернет-безопасность, социальные сети, семейный контроль.*

Ahmadjonov Tulqinbek Akramjon ugli (Deputy Dean for Youth Affairs, Faculty of Philology Andijan State Pedagogical Institute; e-mail: t.ahmadjonov@gmail.com)

THE DIGITAL WORLD AND PARENTS: ANALYSIS OF SURVEY RESULTS

Annotation. *This article analyzes parents' attitudes toward the digital environment in the context of the rapid development of digital technologies, as well as their role in child upbringing, based on the results of a survey.*

Keywords: *digital world, parents, digital literacy, survey, internet safety, social networks, parental control.*

Kirish (Introduction). Raqamli texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan hozirgi davrda farzand tarbiyasida ota-onalar oldida yangicha vazifalar paydo bo‘lmoqda. Bolalikdan internet va gadjetlar qurshovida o‘sgan “raqamli avlod” vakillarining dunyoqarashi va o‘zini tutishi an’anaviy usulda voyaga yetgan avloddan sezilarli farq qiladi. Ota-onalar esa yangi texnologiyalar tilini ulg‘ayganda o‘rgangan “raqamli muhojirlar” bo‘lib, farzandlari kun sayin foydalanayotgan raqamli muhitga moslashishga majbur. Shu bois zamonaviy oilalarda farzand tarbiyasi masalasida avlodlararo tafovut yaqqol sezilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida jamiyat hayotining barcha jabhalari, xususan, oila va tarbiya tizimi tubdan o‘zgarib bormoqda. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, raqamli texnologiyalar bolalar ijtimoiylashuvi, bilish faoliyati va axloqiy qarashlariga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois ota-onalarning raqamli muhitga munosabati va ularning farzandlar tarbiyasidagi roli zamonaviy pedagogika, sotsiologiya va ijtimoiy falsafaning dolzarb muammolaridan biri sifatida qaralmoqda [1].

Ilmiy manbalarda ota-onalarning raqamli savodxonligi bolalarning internetdan xavfsiz va maqsadli foydalanishida hal qiluvchi omil ekani qayd etiladi. Tadqiqotlarga ko‘ra, raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lgan ota-onalar farzandlarining onlayn faoliyatini samarali nazorat qila oladi, shuningdek, ularda tanqidiy fikrlash va axborot madaniyatini shakllantirishga ko‘proq e’tibor qaratadi [2]. Aksincha, raqamli savodxonlik darajasi past bo‘lgan oilalarda bolalarning virtual muhitda nazoratsiz qolishi, turli axborot xavflariga duch kelish ehtimoli yuqori bo‘ladi.

So‘rovnoma natijalarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab ota-onalar raqamli texnologiyalarning ta’limiy va kommunikativ imkoniyatlarini ijobiy baholash bilan birga, ularning salbiy oqibatlaridan ham xavotirda. Olimlar bu holatni “ikki tomonlama munosabat” deb baholab, raqamli muhitning bir vaqtning

o‘zida ham imkoniyat, ham xavf manbayi ekanini ta’kidlaydilar. Jumladan, ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot almashish va o‘qish jarayonini qo‘llab-quvvatlash ijobiy baholansa-da, internet qaramligi, agressiv kontent va axloqiy me’yorlarning buzilishi jiddiy muammo sifatida ko‘riladi.

Pedagog olimlar fikriga ko‘ra, ota-onalarning asosiy vazifasi qat’iy taqiqlar qo‘yish emas, balki farzandlar bilan ochiq muloqot o‘rnatish, ularni raqamli muhitda ongli tanlov qilishga o‘rgatishdan iborat [3]. So‘rovnoma ma’lumotlari ham shuni ko‘rsatadiki, farzandlari bilan muntazam suhbat olib boradigan va ularga shaxsiy namuna ko‘rsata oladigan ota-onalar oilasida raqamli muammolar nisbatan kam uchraydi. Shuningdek, sotsiologik tadqiqotlarda raqamli tarbiya masalasi oilaviy nazorat bilan bir qatorda, maktab va jamiyat hamkorligini talab qilishi ta’kidlanadi. Olimlarning fikricha, ota-onalarning raqamli madaniyatini oshirishga qaratilgan treninglar, seminarlar va ommaviy ma’rifiy dasturlar bolalar xavfsizligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Mazkur tadqiqot ota-onalarning raqamli muhitga bo‘lgan munosabati, ularning farzandlar tarbiyasidagi ishtiroki hamda raqamli xavfsizlik masalalariga yondashuvini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, sotsiologik va pedagogik yondashuvlar asosida amalga oshirildi. Tadqiqotda miqdoriy va sifat metodlarining uyg‘unlashgan modeli qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy empirik usuli sifatida so‘rovnoma (anketa) metodi tanlandi. So‘rovnoma savollari ota-onalarning raqamli savodxonlik darajasi, internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish bo‘yicha qarashlari, farzandlarining raqamli faoliyatini nazorat qilish shakllari hamda raqamli muhitda yuzaga keladigan xavflar haqidagi xabardorligini aniqlashga yo‘naltirildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). O‘zbekiston sharoitida raqamli texnologiyalar bolalarga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda? Ota-onalar farzandlarini internet xatarlaridan himoya qilish va ularga to‘g‘ri ko‘nikmalar berish uchun qanday choralar ko‘rmoqda? Ushbu maqolada “Raqamli dunyo va ota-onalar” mavzusidagi so‘rovnoma natijalari asosida shu savollarga javob izlanadi. So‘rovnomada 326 nafar ota-onalar (taxminan, 70% ayol, 30% erkak) ishtirok etib, ularning aksariyati 30–50 yosh oralig‘ida bo‘ldi. Bu ota-onalar zamonaviy raqamli muhitda farzand tarbiyasini ta’minlash borasida o‘z tajriba va qarashlarini bildirdilar. Ularning javoblari ta’lim sotsiologiyasi, media ta’siri nazariyalari, raqamli madaniyat va jamiyatda avlodlar o‘rtasidagi muammolar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tahlil davomida har bir savol bo‘yicha olingan natijalar alohida ko‘rib chiqilib, infografikalar yordamida tasvirlanadi. Ushbu natijalar zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida (ota-ona nazorati modellari, mediasavodxonlik, raqamli fuqarolik, avlodlararo “raqamli tafovut” kabi tushunchalar doirasida) sharhlanadi.

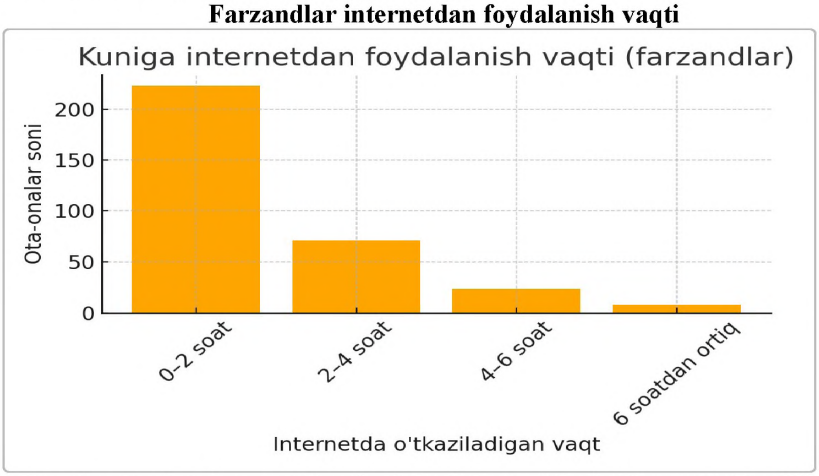
So‘rovnomada ishtirok etgan ota-onalarning yarmidan ko‘pi 30–40 yoshda (52%), uchdan bir qismi 40–50 yoshda (31%). 25–30 yoshdagi yosh ota-onalar ulushi 13% bo‘lib, 50 yoshdan oshganlar esa 5%ni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkichlar aksariyat respondentlar maktab yoshidagi farzandlarga ega, hayotiy tajribaga ega o‘rta avlod vakillari ekanligini ko‘rsatadi. Ishtirokchilarning 70% ayol va 30% erkaklardan iborat bo‘ldi, ya’ni so‘rovda onalarning hissasi otalarnikidan ancha yuqori. Bu holat farzand tarbiyasi va ta’lim jarayonida onalarning ishtiroki, odatda, faolroq ekanini anglatadi. Jamiyatimizda onalar farzandining kundalik mashg‘ulotlari, jumladan, internetdan foydalanishi ustidan yaqindan turib nazorat o‘rnatishga moyil ekani kuzatiladi.

Boshqa tadqiqotlarga ko‘ra, bugungi kunda ko‘plab ota-onalar farzand tarbiyasini 20 yil avvalga nisbatan ancha murakkab deb bilishadi va buning asosiy sabablaridan biri sifatida texnologiyalarning jadal rivojini ko‘rsatishadi. Haqiqatan ham, raqamli tafovut, ya’ni, farzandlarning media va texnologiyalarni o‘zlashtirish tezligi bilan ota-onalarning ularga moslashish ko‘nikmalari o‘rtasidagi farq – oilada tushunmovchilik va qiyinchiliklar keltirib chiqarishi mumkin. Quyida so‘rovnoma natijalari shu kontekstda izohlanadi.

Farzanddagi raqamli qurilmalar soni (Ota-onalar farzandlarida nechta raqamli qurilma borligi haqidagi natijalar (“faqat telefon”, “telefon+planshet/noutbuk”, yoki “3 va undan ortiq”). Ko‘rinib turibdi-ki, birinchi toifa (faqat telefon) mutlaq ustunlikka ega). So‘rov natijalariga ko‘ra, farzandlarning 89% faqat bitta raqamli qurilmaga ega, odatda, bu – smartfon telefon. Yana 9,5% ota-onalar farzandining ikkita (telefon va planshet yoki noutbuk) qurilmasi borligini aytishgan. Uch va undan ortiq qurilmalar juda kam uchraydi (atigi ~1,5%). Bu raqamlar O‘zbekiston sharoitida ko‘pchilik bolalar uchun smartfon asosiy raqamli vosita ekanini ko‘rsatadi. Planshet va kompyuter kabi qo‘shimcha qurilmalar nisbatan kam tarqalgan – ehtimol, bunga iqtisodiy omillar va ta’lim jarayonida kompyuterlardan keng foydalanilmasligi sabab bo‘lmoqda. Bola qo‘lida, asosan, bitta smartfon borligi ota-onaga nazoratni yengillashtirgandek tuyulsa-da, aynan shu qurilma internetga doimiy va shaxsiy ulanishni ta’minlaydi. Ko‘pchilik oilalarda farzandga qo‘shimcha qurilmalar olib berilmagani, ehtimol, raqamli texnologiyalarga nisbatan ehtiyotkorlik va chegaralash siyo-

sati mavjudligidan dalolat beradi. Ya'ni, ota-onalar farzandiga faqat telefon bilan kifoyalanishni tavsiya etib, boshqa gadjetlarni berishni ortiqcha deb topgan bo'lishi mumkin.

Farzandlar internetdan foydalanish vaqti

Izoh: Farzandlarning kuniga internetdan foydalanish vaqti bo'yicha natijalar. Ustunlar 0–2 soat, 2–4 soat, 4–6 soat va 6 soatdan ortiq kategoriyalar bo'yicha nechta ota-ona farzandining shuncha vaqt internet ishlatishini bildirganini ko'rsatadi.

Kunlik internetdan foydalanish davomiyligi borasida ota-onalar ancha cheklovchi yondashuvni ko'rmoqda. Respondentlarning 68% farzandi kuniga atigi 0–2 soat internetdan foydalanishini aytgan. Yana 22% ota-onalar farzandlari 2–4 soat atrofida onlayn bo'lishini ta'kidlashgan. Faqat 7% bola kuniga 4–6 soat, va atigi 2,5% bola 6 soatdan ortiq vaqtini internetda o'tkazadi. Bu ko'rsatkichlar aksariyat oilalarda bolalarning ekran qarshisida o'tkazadigan vaqti qat'iy nazorat qilinishi yoki tabiiy ravishda cheklanganini bildiradi.

Ta'kidlash joizki, pediatrlar va psixologlar erta yoshdan boshlab bolalarning ortiqcha ekran vaqtini cheklash lozimligini uqdirib kelishadi. Masalan, sog'lom rivojlanish uchun bolalarning ko'p vaqtini real hayotdagi faoliyatga sarflashi, raqamli mediani esa muvozanat bilan ishlatishi zarur, deb hisoblanadi. Bizning so'rov ota-onalar ushbu tavsiyalarga muvofiq ravishda ko'p hollarda farzandlariga kuniga 1–2 soatdan ortiq internetdan foydalanishga ruxsat bermayotganini ko'rsatmoqda. Shuni ham hisobga olish kerakki, farzandlar ulg'aygan sari ularning internetdan foydalanish vaqti oshishi mumkin. Ota-onalarning aksariyati hozircha kichik va o'rta yoshdagi bolalarni tarbiyalayotgani bois ular kunlik limitlarni qat'iy ushlab turishmoqda. Kattaroq yoshdagi o'smirlar esa ko'proq onlayn bo'lishni istashi, tabiiy. Bu ota-onalar uchun kelgusida yangi sinovlar degani.

Xulosa qilib aytganda, raqamli dunyo sharoitida ota-onalarning pedagogik va raqamli madaniyatini oshirish dolzarb vazifa bo'lib, bu jarayon ta'lim muassasalari, jamiyat va davlat miqyosida tizimli yondashuvni talab etadi. Tadqiqot natijalari oilada sog'lom raqamli muhitni shakllantirish va farzandlarning axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Helsper E.J. The Digital Disconnect. The Social Causes and Consequences of Digital Inequalities. London, SAGE Publications, 2021, 232 p.

(2). Mascheroni G., Ponte C., Jorge A. Digital Parenting. The Challenges for Families in the Digital Age. Göteborg, Nordicom, 2018, 187 p.

(3). Юсупова Н.А., Раҳматова Г.Ш. Оилада болаларнинг рақамли муҳитдаги тарбияси ва ахборот хавфсизлиги масалалари. Тошкент, "Фан", 2022, 154-бет.

Kubayeva Shoira Toshmurodovna (Samarqand davlat universiteti tadqiqotchisi, TATU Samarqand filiali dotsenti; sh.kubaeva@gmail.com)

INNOVATSION TA'LIM KONSEPSIYASI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada innovatsion ta'lim konsepsiyasining falsafiy-metodologik asoslari onto-epistemologik yondashuv doirasida tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim jarayonining ontologik mohiyati – insonning bilish va mavjudlik tajribasini shakllantiruvchi tizim sifatida talqin etilishi hamda epistemologik jihatdan bilim hosil qilishning zamonaviy mexanizmlari ochib berilgan.*